

TOPICAL APPELLATIVES OF SLAVIC ORIGIN IN ROMANIAN. SPECIAL ATTENTION PAID TO THE TOPONYMS OF BISTRA AND SEBEȘ VALLEYS (CARAȘ-SEVERIN COUNTY)

Diana Boc-Sînmărghișan

Lecturer, PhD, Victor Babeș University of Medicine and Pharmacy, Timișoara

Abstract: As only few historical documents exist or ever none at all, long time it was linguistics that brought to light periods of time less known. Of a real use in performing this task turns out to be the study of proper nouns. Together with lexical borrowings and dialects, these ones bring major benefits to archaeology and history, onomastics closely collaborating with other sciences and disciplines too. As we can deduct also from the title, in this study we will focus on the category of topical appellatives of Slavic origin. The region of Banat including the area of Bistra and Sebeș Valleys is offering from this point of view also, a very generous research area. The topical appellatives discussed herein provide information on the geographic aspect of the terrain, the economic importance and localization. The purpose of our paper is to meet this research desideratum.

Keyword: topical appellatives, Slavic origin, toponymy

Cea mai importantă influență asupra românei este de departe cea slavă, exercitându-se fie pe cale populară, fie pe cale cultă, prin slavonă, care era limba bisericească și a cancelariei în Țările Române. Cele mai multe dintre împrumuturile slave s-au păstrat în domeniul bisericesc, devenind ulterior distinctive pentru limbajului bisericii ortodoxe față de cele ale altor biserici creștine.

După cum se știe, un însemnat număr de toponime (chiar și oiconime) de pe teritoriul patriei noastre sunt și ele de origine slavă. Potrivit unor cercetători (Coteanu 1961: 15; Pătruț 1967: 21-27; Coteanu 1977: 232-233; Frățilă 2002; Frățilă 2007; Frățilă 2008, influența slavă (veche) asupra limbii române a început de abia în secolele al IX-lea – al X-lea, după transformarea latinei dunărene într-o limbă diferită de celelalte limbi romanice. Asimilarea slavilor de la nordul Dunării, în Transilvania, în Banat, dar și în alte regiuni dacoromâne, a avut loc înaintea denazalizării vocalelor nazale slave, cum o dovedește și oiconimul nostru: *Glâmboca* (azi *Glimboca*, jud. Caraș-Severin) < sl. **Glâboka* < sl. **glâbokŭ* „adânc” (Frățilă 2008: 123).

Dincolo de prezența mare a lexicului latin în română, numărul apelativelor de origine slavă este și el mare. Acest fapt se datorează unei strânse simbioze dintre populația dacă și cea slavă. Ocupația Peninsulei Balcanice de către slavi a avut mari consecințe asupra dezvoltării limbii române. Cu privire la vechimea influenței slave asupra limbii române, opiniile lingviștilor sunt diferite. Unii, printre care: O. Densusianu, Fr. Miklosich, Petar Skok, Emil Petrovici, G. Mihăilă, consideră că raporturile lingvistice datează din secolele VI-VII. După Sextil Pușcariu (1940: 284) elementele slave vechi au pătruns în limba română în secolele VIII-IX, iar după Bărbulescu (1929) abia în secolul al X-lea. Pătruț (1974) apreciază că nu putem vorbi de o relație lingvistică româno-slavă înainte de secolul al IX-lea, acest fapt fiind dovedit de schimbările fonetice petrecute pe teren slav și reflectate de împrumuturile românești. După unii cercetători (Al. Rosetti, G. Mihăilă), aspectul relativ nou al cuvintelor de origine slavă veche în română s-ar datora readaptării la o pronunțare curentă slavă. Oricum, existența împrumuturilor slave înainte de secolele VIII-IX nu poate fi demonstrată cu argumente lingvistice.

Până în secolul al VIII-lea – al IX-lea triburile slave vorbeau graiuri foarte apropiate unul de altul, mai ales strămoșii slavilor de est și ai slavilor de sud. Unitatea lingvistică slavă s-a destrămat abia în secolul al VIII-lea – al IX-lea, timp în care se petrec o serie de schimbări fonetice, gramaticale și lexicale, diferite în diverse regiuni slave, ceea ce va duce la o diferențiere a graiurilor slave. În secolul al IX-lea, arată Petrovici (1953:63-87), nu se mai poate vorbi de un dialect al slavilor de est, ci de o limbă slavă de est, limba comună veche rusă, din care s-au dezvoltat limbile slave de est, rusa, ucraineana și bielorusa. În același secol (al IX-lea), limba slavă de sud era mai diferențiată decât slava de est. Deja în această perioadă, grupul graiurilor bulgaro-macedonene se deosebește destul de pregnant de grupul graiurilor sârbo-croate.

Pe teritoriul văilor Bistra și Sebeș există câteva toponime de origine slavă, acestea privesc rețeaua de hidronime (nume de râuri), oiconime (nume de localități), dar și pe aceea a microtoponimelor.

Microtoponime precum: *Dumbrăvi*(Obr), *Lunca* (Bor), (Iaz) (TRu) (Zăv), *Crivină*(Zg), *DupăOgrăzi* (Mal), *Iezeru*(Măr), *În Poieni*(Mal) trimit la apelative românești de origine slavă: *dumbravă* ‘pădure tânără’ < sb. *dâbrava*<*dâbŭ* ‘arbore, stejar’; *luncă*< sl. *lonka* ‘șes de-a lungul unei ape curgătoare caracterizat prin soluri aluvionare și prin vegetație specifică; regiune inundabilă a unei văi’, *ogradă*< sl. *ograda* ‘îngrăditură, gard, curte, bățatură, grădină, livadă, loc cultivat, țarină’; *iezer*< sl. *jezerŭ* ‘lac adânc situat între munți’, *poiană*< sl. *poljana* ‘suprafață de teren în interiorul unei păduri, lipsită de copaci și acoperită cu iarbă și cu flori; luminiș’. Astfel de nume de locuri sunt numeroase în localitățile noastre, acestea au la bază apelative ce desemnează natura terenului, vegetația, fauna, defrișarea terenurilor, agricultura, ocupația locuitorilor, unele instituții sociale etc. Este posibil ca unele dintre aceste toponime să fi fost create chiar de populația slavă. Ne vom ocupa de acest aspect cu o altă ocazie.

Pentru a denumi însă realitățile înconjurătoare oamenii s-au folosit de un sistem propriu de apelative, multe dintre acestea fiind de origine slavă. Astfel de apelative topice de origine slavă vor face obiectul nostru de studiu în prezentul articol. Structura geologică, fragmentarea tectonică, formele de relief predominante etc. fac din zona anchetată o unitate geografică ce se caracterizează prin varietate, toponimele având un bogat câmp lexical la dispoziție. Pentru o cât mai clară imagine, am găsit util să facem o clasificare de ordin semantic a apelativelor topice de origine slavă din localitățile anchetate. Toponimele în discuție aici dau informații cu privire *la natura terenului sau a apei, vegetația care crește sau creștea pe acele meleaguri, fauna din zonă, configurația terenului, ocupația, îndeletnicirile localnicilor*, dar și despre *viața socială*. Între om și natură a existat mereu o simbioză perfectă (v. în acest sens Luca 2015), iar mărturie vie a acestui fapt stă toponimia, arhiva vie din care ies în lumina reflectorului apelative ce fac trimitere la:

a. natura terenului sau a apei pe care o denumesc

Bistra – râu, izvorăște dintr-un circ glaciatic situat la nord de Vârful Pietrii (2192 m) și se îndreaptă spre culoarul tectonic printr-o vale îngustă cu rupturi de pantă având o lungime de 60 km/919 km² trece prin satele Bucova, Băuțar, la nord de satul Marga, prin satele Voislova, Valea Bistrei, Zăvoi, Cireșa, Glimboca, Obreja, Ciuta, orașul Oțelu-Roșu și se varsă în râul Timiș la est de satul Ciuta. Râul pătrunde în culoarul omonim în apropierea Porții de Fier a Transilvaniei, merge spre nord și se varsă în Timiș la est de satul Ciuta. Toponimul nostru trebuie pus în legătură cu toponimul slav *Bystra*<*bystrŭ* ‘repede și limpede’ cu referire la râul de munte.

Călova – deal în localitatea Glimboca; < top. sl. *Kalova*<*kalŭ* ‘lut, noroi’ + suf. *-ova* (DTBII: 4), aspectul terenului confirmând originea apelativului slav.

Cremenița – pârau în localitatea Glimboca. Toponimul ar putea avea la bază un s. *cremeniță*, dim. <cremene < bg. *kremeni* ‘varietate de rocă sedimentară silicioasă, alcătuită din calcedonie, opal și cuarț, care are proprietatea să producă scânteii atunci când este lovită cu obiecte de oțel’, cu referire la pietrele de pe fundul apei. Cf. șitoponimul scr. *Kremenica*.

Dobraia – câmpie cu fânețe în localitatea Turnu-Ruieni. Toponimul ar putea fi pus în legătură cu adj. sl. *dobra* ‘bună’ cu referire la productivitatea terenului + suf. *-aja*). În emiterea ipotezei avem în vedere contextul toponimic care conține și alte nume slave (v. și DTBIII: 54), fără a exclude posibilitatea unei origini antroponimice, cf. *Dobraia* (Constantinescu 1963 : 261, sau vezi *Dobru*).

Izvoru Golețului – izvor în localitatea Borlova, izvorăște din Culmea Ursului și se varsă în Valea de Rug ; < top. sl. **Golčić* (< sl. *golŭ* + suf. *-iči*), cu tratamentul sud-slav oriental ca *e* al ierului slab intens din suf. *-iči*. Vezi și bg. *Golec*. Sensul toponimului nostru este de ‘(teren) gol, neîmpădurit’ sau ‘(teren) despădurit, defrișat’. Vezi și scr. *Golac*.

Zlagna – pârau în localitatea Zlagna. Vezi scr. *zlatna* ‘de aur’ cu prefacerea spontană a grupului de consoane *tn>gn*. Apelativul *zlatna* este un adjectiv derivat din scr. *zlato* ‘aur’ + suf. *-în*, vezi Skok II (1972 : 656).

b. vegetația care crește sau creștea pe acele meleaguri

Babini – culme, deal cu fânețe în localitatea Marga. Deși după primele ipoteze, microtoponimul ar trebui pus în legătură cu scr. *babin*, adj. pos. ‘al babei, al lui baba’, nu ar trebui exclusă nici posibilitatea scr. *bàbina* (*dušica*), *bábina* (*žila*), numele unei flori (DTB1984: 31).

Búcova – numele unui sat situat pe valea Bistrei, aparținând de comuna Băuțar ; < sl. **Bukova* ‘de fag’ < sl. *bukŭ* ‘fag’ + suf. *-ova* (DTB I: 137).

Dubi – pădure în Caransebeș; < srb. *dub* ‘stejar’, (rég.), ‘trunchi, tulpină’, (reg) ‘arbore, copac, pom’.

Grána – șes arabil în Oțelu Roșu. Toponimul ar putea fi raportat la scr. *Grana* < apel. *grana* ‘ramură, creangă’, fără a exclude posibilitatea unui sens entopic ‘frunte’ St.-Karadžić (1966 : 102), ‘braț de fluviu’ (v. DTBIV 1986: 122).

Lózna – afluent al Bistrei în localitatea Rusca-Montană. Toponimul ar putea fi pus în legătură cu scr. *Lozna* (Iordan 1963 : 104) < *loza* ‘viță de vie’, vezi, de asemenea, *Lozna* (Grković 1977 : 272, DTB V: 165).

Stárna – afluent al Bistrei în localitatea Marga. Vezi srb. *strn*, genitiv *st²ni* și derivatul *strnica* ‘cereale ...’ (Skok III 1973 : 347).

Veza – pădure de foioase în localitatea Borlova. A se vedea apelativul dialectal bulgăresc *vez*, *veza*, ‘ulm alb’, *Ulmus effusa*, scr. *vez*, sloven. *véz*, rus., ucr. *vjaz*, ceh. *vaz*, pol. *wiaz*, sorabul de jos *wijez* sorabul de sus *wjez* (Frățilă 1999: 155). În spațiul în care se vorbesc sau s-au vorbit unele limbi slave, de la sl. comun **vezu* ‘Ulme, Rüster, *Ulmus laevis*’, din care provin apelativele menționate mai sus, s-au format, prin derivare cu diferite sufixe sau prin compunere, o serie de toponime. Astfel, în bulgară, alături de apelativul *vez(a)*, se găsește toponimul *Vezovica*, în scr. *vêz*: *Vezac*, în slovenă *vêz*: *Vezovje*, în cehă *vaz*: *Vazovec*, în soraba de sus *wjaz*: *Wjazońca* – Neukirch, în soraba de jos *wež*: *Kšiwe weze*, în vechea sorabă **Vazovica*, de unde toponimul german actual *Wasewitz*, în poloneză *wiaz*: *Wiazownia*, în ucraineană *v'jaz*: *V'jazivka*, în rusă *vjaz*: *Vjazovij*.

c. fauna din zonă

Cózia – cale de acces de la drumul național spre calea ferată în localitatea Obreja; < top. sl. **Kozija* < *kozija* ‘a caprei’ < *koza* + suf. *-ij-* (Petrovici 1953 : 72).

Guda – teren arabil în localitatea Borlova; < scr. *guda* ‘scroafă, femelă a mistrețului’ (v. DTBIV 1986: 146).

Orlea – fâneață în localitatea Borlova. Toponimul ar putea fi raportat și la sl. *or(ĭ)lja*, adj. pos. ‘al vulturului’ (Petrovici 1953 : 76).

Răcovița – teren arabil în localitatea Iaz; < toponimul *Racova* (< sl. *racov* ‘de rac’) + suf. *-ița* (Iordan (1963 : 485). Datorită faptului că accentul este pe radical și nu pe sufix, toponimul este derivat pe teren slav: *Rakovica* Frățilă *et al.* (2002 : 275), Frățilă, (2008 : 131).

d. configurația terenului

Cuntu – pârâu în localitatea Borlova; < v. sl. *kātŭ* ‘unghi’ în care *â* este reprezentat prin reflexul românesc *un* (DTBII1985: 153).

Glimboca, comună în județul CS, situată pe valea Bistrei. Oiconimul este de origine slavă, cf. **Glâboka* (< sl. **glâbokŭ* ‘adânc’)

Loănța Mare – numele unei păduri din Caransebeș spre localitatea Poiana; < scr. *Lonac* < *lonac*, genitiv – *lonca* ‘oală’ (Ioniță, 1982: 193).

Ponórna – deal abrupt și pârâu în localitatea Glimboca, izvorăște de la Culmea Ramna și se varsă în Valea Satului. Toponimul este la origine un toponim slav, având la bază o formă **ponorĭna* derivată din vechiul sl. *ponorŭ* ce stă la baza rom. *ponor* ‘povârniș abrupt sau adâncitură formată prin prăbușirea, ruperea sau alunecarea unor straturi de teren. 2. Formă de relief rezultată prin asocierea liniară și laterală a dolinelor, care dă terenurilor calcaroase un aspect adâncit’ (DEX). Vezi top. slav **Ponorna* < **ponorĭna* < *ponorŭ* + *-ĭna*.

Șirĭvu – teren arabil și fânețe, situate pe un deal mai mare în localitatea Băuțar. Vezi sl. comun. *širŭ* (Skok, III 1973) ‘larg’, cu referire la deschiderea terenului astfel denumit sau vezi *širok* (Iordan 1963: 128).

Zăpota (Vos) – pârâu, izvorăște din Babini și se varsă în Bistra. Toponimul s-ar putea compune din prepoziția slavă *za* + substantivul de origine slavă *podŭ*. Această explicație ar fi susținută și de contextul geografic al zonei. Când discută etimologia toponimului *Zăpodia* (toponim frecvent în Moldova) Iordan 1963 : 560 identifică sl. *zapodŭ* ‘platou pe o colină sau un munte’, ‘platou apărat de coline înalte’ în timp ce pentru apelativul românesc *zapodie*, *Dicționarul explicativ al limbii române* dă următoarea definiție ‘vale largă adăpostită de înălțimi’.

e. ocupația, îndeletnicirile localnicilor

Lóiștea lu Crumpél – loc astfel denumit aflat în apropiere de râul Bistra în localitatea Zăvoi; < scr. *lòvište* ‘teren de vânătoare, loc de pescuit’ a se vedea și toponimul *Lovišće* (Skok, II 1971: 320), sau vezi *lov*, vezi și toponimul românesc, *Loviște* (Țara Loviștei).

Rádina – teren în pantă în localitatea Glimboca. A se vedea srb. *radin*, *-a*, *-o* adj. ‘harnic, silitor sânguinos’ și cu valoare substantivală ‘femeie harnică’, și zool. adj. alături de subst. *pčels* ‘albină lucrătoare’ (Tomici 1999 ; Frățilă 2002 : 276).

Vărăngu – pășune alpină în localitatea Măru. Toponimul descinde dintr-unul din numeroasele derivate ale verbului vechi bg. *variti* ‘a fierbe’, care denumesc obiectul de uz casnic în care se fierbe sau în care se pune fiertura, vezi bg. *varějka* ‘lingură mare de lemn...’, *variljak* ‘oală...’, *varilnik* ‘căldare mare...’, scr. *varenjaka*, *varenjača* ‘troacă...’ sau spațiul înconjurător (bg. *varenik* ‘bucătărie...’ (Moldovanu (1983-1984 : 1-73). Vezi și vechiul sl. **Vărŭl ĭnikŭ*, cu suf. *-ŭl* ‘căldare mare’, care putea deveni în românește **Vărĭnnic* > *Vărĭng*, pentru că accentuarea paroxitonă favorizează sincoparea elementului vocalic al sufixului secundar *ln* > *n*.

Vărciorova – pădure de conifere și pârâu în localitatea Glimboca, izvorăște din Culmea Mijlocinii și se varsă în Bistra, având o lungime totală de 13/27 km²; < sl. *vrčari*

‘olar’ + suf. *-ova* ‘(valea) olarului’ (Petrovici 1970: 220-224; Ioniță 1982:25; Iordan 1963: 481; Frățilă 2008: 131).

f. viața socială

Tăbărăște – fânețe în localitatea Ciuta. Toponimul ar putea fi raportat la vechiul bulgar *taborŭ* ‘castru...’, srb. *Taborišće*. (Densusianu 1915 : 68).

Zboriștea – izlaz comunal în localitatea Var; < srb. *zborište* ‘loc de adunare’ (Ioniță 1972: 56).

Considerații finale

Numărul toponimelor bănățene de origine slavă în Banat este relativ ridicat. Ele sunt o consecință a raporturilor lingvistice îndelungate dintre populația românească băștinașă și populațiile slave așezate aici la date diferite. Pe teritoriul Banatului (în județele Timiș, Caraș-Severin, Arad (la sud de Mureș) și Mehedinți (la vest de Orșova și la nord de Dunăre)) se găsesc atât toponime care prezintă trăsături sud-slave orientale (bulgărești), cât și toponime care prezintă trăsături sud-slave occidentale (sârbești).

Abordarea problematicii influenței slave asupra toponimiei din regiunea văilor Bistra și Sebeș a implicat nu doar anchete directe, ci, în egală măsură, consultarea unor hărți vechi și noi, registre agricole și cadastrale aflate în primărie, documente vechi de la Arhivele Statului – Caransebeș (anaforale, hărți, planuri, acte de vânzare-cumpărare, zapise etc.), precum și a dicționarilor explicative și etimologice ale limbilor română, sârbă sau bulgară.

Cele mai vechi și mai îndelungate legături ale poporului român sunt cele cu popoarele slave vecine: bulgarii și sârbii la sud, ucrainenii și rușii la est, polonezii, slovacii și cehii la nord și vest, iar acest fapt nu a rămas fără ecou în toponimie.

Toponimia de origine slavă nu este uniformă pe teritoriul României. S-ar putea stabili *trei arii șitotodată trei straturi* de toponime slave:

- 1) toponime slave vechi de tip bulgăresc în Muntenia, Oltenia, Banat, Transilvania de centru și sud;
- 2) toponime de origine slavă răsăriteană (ucraineană) în Moldova, Bucovina, nordul Transilvaniei, toponime cu polnoglasie;
- 3) toponime de origine sârbocroată în Banat și în Oltenia.

Dincolo de informațiile de ordin istoric, geografic, social-economic inventarul toponimic conservă numeroase date referitoare atât la evoluția în timp a limbii vorbite de comunitate, cât și la standardul actual al acesteia. Numărul mare de nume topice, unele păstrate din vechime și transmise din generație în generație de locuitorii văilor Bistra și Sebeș sunt dovada vie a raporturilor istorice, sociale, culturale care s-au stabilit între cele două popoare.

BIBLIOGRAPHY

Constantinescu, N. A. (1963), *Dicționar onomastic românesc*. București, Editura Academiei, 1963.

Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961.

Coteanu, Ion, *Puncte de vedere pentru un tratat de istorie a limbii române*, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 3, XXVIII, p. 231-238, 1977.

Ioniță, Vasile, *Glosar toponimic Caraș-Severin*, Reșița, Editura Casa Corpului Didactic, 1972.

Ioniță, Vasile, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982.

Iordan, Iorgu, *Toponimia românească*, București: Editura Academiei, 1963.

- Frățilă, Vasile Goicu, Viorica, Suflețel, Rodica, *Dicționarul toponimic al Banatului*, I-VII. Timișoara: TUT, 1984-1989.
- Frățilă, Vasile, *Studii lingvistice*, Timișoara, Editura Excelsior, 1999.
- Frățilă, Vasile, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara: Editura Excelsior Art, 2002.
- Frățilă, Vasile, *Oiconime de origine slavă în Banat*, în *Probleme de filologie slavă*, XV, Timișoara, p. 160-171, 2007.
- Frățilă, Vasile, *Nume de locuri de origine slavă în Banat*, în *Studii și Cercetări de Lingvistică*, LIX, 1, p. 123-134, 2008.
- Grković, Milica, *Rečnik ličnih imena kod srba*, Beograd, 1977.
- Luca, Gabriela-Mariana, *The motif of the double parents and magical adoption in traditional romanian culture*, în JRLS, nr. 6/2015: <https://old.upm.ro/jrls/JRLS-06/Rls%2006%2010.pdf>
- Moldovanu, Dragoș, *Stratificarea genetică a toponimiei românești și problema continuității românilor (I)*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXIX. p. 1-73, 1983-1984 .
- Petrovici, Emil, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii și Cercetări de Lingvistică*, 4, 63-87, 1953.
- Petrovici, Emil, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, Editura Academiei, 1970.
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I-III, Zagreb, 1971-1973.
- Tomici, Mile. *Dicționar sârb-român*, II-III. Timișoara, 1998-1999.